מורשת יעקב

גליון חודשי מתורת רבינו היעב"ץ

יו"ל לרגל נ"ר שנה להסתלקותו

שנה א: גליון ד | אלול תשפ"ו

נלקטו מתורת רבינו על כל מקטע: תורה. משנה. הלכה ושו"ת. קבלה. מוסר ודרך ארץ. סידור. דקדוק. תולדות.

עמודי שמים. שערי שמים. מגדל עוז. לחם שמים. משנה לחם. מגילת ספר.

הקשורים ליעקב. לוח ארש. קולן של סופרים על הש"ס.

תורת הקנאות. איגרת בקורת. ספר שימוש.

מטפחת ספרים. ניצים ופרחים.

שאילת יעבץ. מור וקציעה.

אם לבינה. עולם ברור.

עץ אבות:

נדפס

בליקוואוד

Cum privil. Civ. Foed. Am.

שנת רבנו יעקב עמדין יעב"ץ

ע"י משה ברוך קופמאן

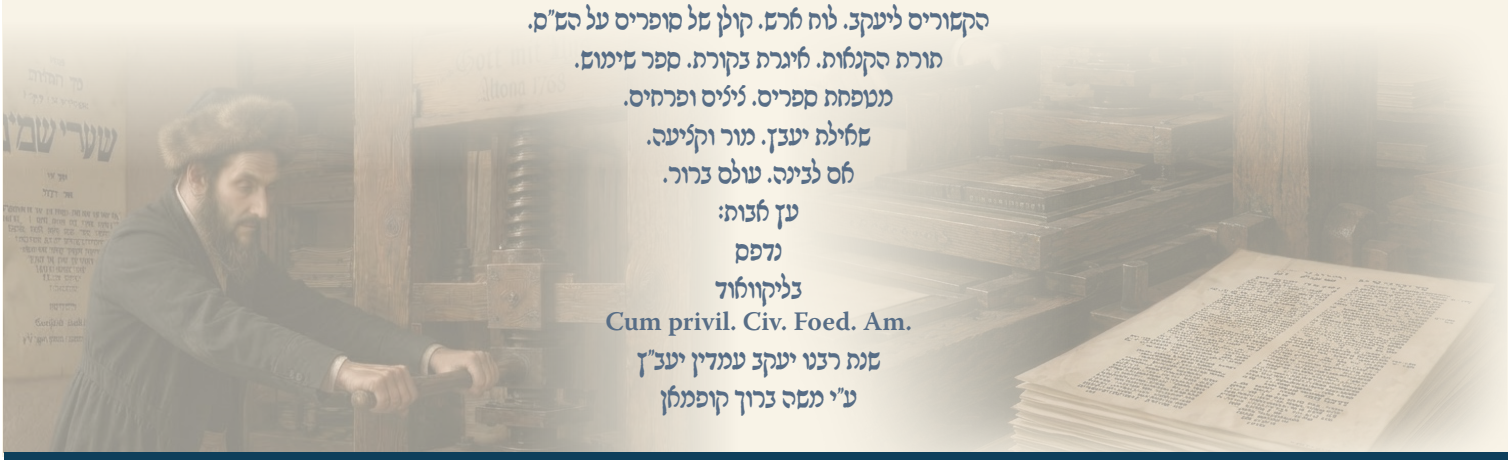

חומת יעקב

זמן בנין החומה והשערים בבית שני

כתב רבינו בסידורו בשער הצאן (הקדמה לחודש אלול): "עת כנוס אבנים לבנות חומת ירושלים ולגדור פרצות". כלומר, אחר החורבן של ימי תמוז ואב אנו חוזרים בבנין חומת ירושלים בחודש אלול. וכן בהפטרת נצבים שהיא האחרונה של הז' דנחמתא אומרים "על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים". וכתב רבינו (שער הצאן לחודש אלול אות יז) שבחודש אלול נבנתה חומת ירושלים בתחילת בית שני בימי נחמיה.

ובמגילת תענית (פרק ו) מצינו שהעמדת שערי חומת ירושלים היתה בז' [או בד'] אלול. אמנם עצם השלמת בנין החומה כתב רבינו (שם אות לז) שהיה בכ"ה אלול של השנה הקודמת וכמפורש בנחמיה (ו, טו). יצוין שגם בסוף ספר שערי שמים (בריחי שערים) כתב רבינו "ותשלם המלאכה [-חיבור הסידור] לעיר האלקים סלה ביום כ"ה לאלול שבו נברא העולם תחילה ובו נשלמה חומת ירושלים בימי נחמיה ושבי הגולה".

נמצא שהמתינו קרוב לשנה תמימה מעת השלמת החומה עד שהעמידו השערים. ובהערות על הסידור (דפו"ח זכ"א הערה תקח) ציינו לדברי רבינו בהגהותיו על מגילת תענית (פרק ו) שהעיר, שהיה אפשר לומר שהשלימו החומה וחנכוהו בז' אלול, והמתינו איזה שבועות עד כ"ה אלול בהעמדת שערים [אולי לכוון את היום עם בריאת העולם]. אבל שוב כתב שדוחק לומר שעשו חנוכה על השלמת הבנין קודם שהעמידו הדלתות והשערים, שאין עושין שמחה אלא לגמר המלאכה. אלא ע"כ החנוכה של ז' אלול מדבר על שנה הבאה והמתינו קרוב לשנה לגמור המלאכה.

מאידך, בפירוש רבינו למגילת תענית (פרק ב) איתא שהעמדת השערים בימי נחמיה היו בז' אייר ולא בז' אלול. אבל בימי החשמונאים שהעמידו החומה שהפילו האויבים, אז יסדו השערים בז' אלול. וכן מצינו רוב דברים של מגילת תענית שהיו בתקופה זו. אבל עדיין צ"ע ליישב הסתירה בדברי רבינו מסידורו להגהותיו על מגילת תענית.

(ע"פ הגהות יעב"ץ על מגילת תענית)

יורו משפטיך ליעקב

הלכות בשר בחלב

בחלק שלישי של סידור מגדל עוז הביא רבינו כל הדינים הנוהגים בבהמות - בהמה טמאה, עוף טמא, דג טמא, שרצים, אבר מן החי, גיד הנשה, חלב, דם, מליחה, ובשר בחלב. רבינו כתב שהביא רק קיצור דיני בשר בחלב "אגב אורחיה שלא לעבור על המצוה". כעת לומדי הדף היומי עוסקים בהלכות בשר בחלב, ע"כ ראיתי לציין כמה חידושי דינים של רבינו בהלכות אלו. כמובן לענין הלכה למעשה כל אחד יעשה ע"פ התורה אשר יורוך.

א) כבד יש לו דין בשר. ואע"ג דאמרינן (קט, ב) "אסר לן דמא שרי לן כבדא" משמע שדין כבד כמו דם ולא כמו בשר, וכן הוא לענין מעילה, מכל מקום עדיין יש לו שם בשר. ומ"מ יש מקום לצרף להקל בכבד של עוף דרבנן, וכן משמע בחידושי מהר"ם שיף] (שם אות טז-יז).

ב) בשר חיה ועוף במעושן או כבוש ומלוח שהם תרי דרבנן אפשר להקל, בפרט ע"י ביטול (שם אות יט).

ג) דין מאכל בן דרוסאי בבשר בחלב הוא רק על הבשר, אבל טיפת חלב על הבשר אף שלא נתבשלו יחד כשיעור מכל מקום דינו כמבושל, שהרי נותן טעם (שם אות כד).

ד) בבשר בחלב יש בישול אחר בישול, דשאני בשבת שמלאכת מחשבת אסרה תורה ואינו חייב אלא על מלאכה שצריכה לגופה, אבל בבשר בחלב יש על זה שם בישול (שם אות כה).

ה) כבר נתפשט המנהג להמתין אחר בשר שש שעות. אבל אחר גבינה קשה המנהג הפשוט להמתין רק שעה. וכן אחר תבשיל של בשר ממתינים רק שעה (פרק ג; אות י, טו, יח).

ו) מותר לאכול בשר עוף אחר גבינה קשה ואין בו מנהג להחמיר (שם אות טו).

ז) המהדרין נוהגים שלא להשתמש עם ככר אחד לבשר ולחלב (שם אות כ).

ח) אם נתנו דבר הפוגם כגון אפר במים, אע"פ ששומן דבוק מותרים, שהאפר נותן טעם לפגם, ככתוב בשו"ע סימן צ"ה סעיף ד'. ואין להשגיח על קושיות האחרונים, כמו שהאריך החכם צבי (סימן קא) ובשאילת יעבץ (חלק א סימן קנו). אבל כל זה בדיעבד, דאילו לכתחילה אסור לעשות כן (פרק ח, אות כה).

(ע"פ ספר מגדל עז, בית מידות, עלית מלאכה, בהמות דיני בשר בחלב, פרק טז)

חלק שלישי של הסידור - בירת מגדל עז, דפוס ברדיטשוב שנת תקצ"ו

להערות, לקבל הגליון, או לנדב לזכות: yaavetz250@gmail.com

קול יעקב

בענין פילוסופיה וספר מורה נבוכים

אשר לדבריו במדור "חכמת יעקב" (גליון אב), שבו מנה כל המקומות - ולו עשר ידות - שבהם דיבר הגאון בגנות הפילוסופיה, יש להוסיף גם את הערתו הארוכה במטפחת (פ"ט אות מב), ששם דיבר בקדשו כנגד מחבר אחד שחיבר פירוש על הראב"ע ושיבח מאוד את החכמה הזאת, עי"ש.

ואשר לדבריו אודות הרמב"ם - שציין לדבריו בעץ אבות, שם התנצל הגאון על הרמב"ם שחיבר את המו"נ - אעיר תשומת לבו, שמדברי הגאון אודות ספר מורה נבוכים המפוזרים לאורך ספריו הרבים, ניכר כי בתחילה נכון היה לבו להאמין שהרמב"ם הוא אכן מחבר הספר, ולא עלה על דעתו לפקפק בדבר. ואמנם, לאחר מכן צץ במוחו הרעיון שמא היחוס להרמב"ם מזויף הוא; ושוב, כדרכו של גאון זה, חזר על כך פעם אחר פעם, כשהוא הולך וגדל בהתלהבות ובאש לוהטת, עד שמרוב דבריו ושיחו בעניין זה שכנע בסופו של דבר את עצמו שכך הם פני הדברים, וקבע בוודאות גמורה שלא הרמב"ם חיברו.

ואולם, קשה לעמוד בדיוק על עת שינוי טעמו, שכן שלושת השלבים שזורים ומעורבים בכל ספריו ואינם מסודרים לפי מוקדם ומאוחר. וכנראה ששקד על ספריו פעם אחר פעם, מוסיף וגורע ומתקן, ויש שמשנה ראשונה - ואף משנה שניה - לא זזו ממקומן.

ובכן, דבריו בעץ אבות מתייחסים לשלב הראשון, שעה שעוד לא עלה על דעתו לטעון שמא לא הרמב"ם חיברו; וכך גם דבריו בסידורו בפירוש לשיר היחוד. אך שוב אנו מוצאים עדים לשלב השני, שעה שכבר החל לפקפק בדבר בטרם התגבשה אצלו ההשערה לחלוטין. משום כך הוא כותב במאמר המוסגר שבמטפחת שם: "אלא ודאי אותה אגרת מסוכסכת, בדויה היא על שמו ז"ל, מאחר שבורי המתפלספים (כדרך **שחשוד אצלי בסמ"נ**)", ופתרון ראשי התיבות: בעל ספר מורה נבוכים.

לשלב ביניים זה יש לשייך גם את הכתוב בספרו משנה לחם (אבות ב:יד), ששם ארכביה אתרי רכשי: מחד גיסא הביע התנגדות נמרצה לספר מורה נבוכים והתלונן מרות על הרמב"ם שחיברו, אך בתוך כדי דיבור כתב במאמר מוסגר שהוא נוטה לדעת שכלל לא הרמב"ם חיברו. הרי שבאותה שעה עדיין "אין ולאו ורפיא בידיה הוה". ורק לאחר מכן אנו רואים במקומות נוספים במטפחת (כגון פ"ח אות לב), ובהגהת לחם שמים לאבות (ג:טו), שכבר קבע מסמרות בדבר והחליט באין מפקפק שלא הרמב"ם חיבר את ספר המו"נ.

אגב, אעיר עוד כי מצינו להרחיד"א שציין לדברי הגאון בהגהת לחם שמים הנ"ל (ג:טו) - מקום שבו קבע שלא הרמב"ם חיבר את ספר המו"נ - אך לא אבה ללכת בדרכו, באומרו שאי אפשר להעלות על הדעת שהיחוס מזויף, מאחר שידוע שבניו ותלמידיו כולם סברו וקיבלו את היחוס ללא שום פקפוק, עי"ש.

השערה מעניינת ביותר העלה הג"ר ירוחם ליינער בסוף מאמר זהר הרקיע: שמא אף הגאון עצמו לא האמין באמרי פיו אלו, ולא אמרם אלא כדי לדחות את האפיקורסים בשעתו. ונסתייע בזה להשערת הרחיד"א ביחס לספר מטפחת ספרים בשה"ג ערך זהר, שם הוא טען שבאמת הודה הגאון בבעלותו של רשב"י על כל ספר הזוהר, ומה שאמר אחרת במטפחת לא נועד אלא להוקיע את השבתאים נגד השמש, עי"ש.

ואולם, כאמור, משלל דברי הריעב"ץ בעניין ספר מורה נבוכים, עולה תמונה מורכבת ואחרת לחלוטין כאמור.

משה במהר"א מ"מן ס"ט

***

בענין פילוסופיה, יש לציין לדברי התוס' שבת (קטז, א ד"ה פילוסופא) שכתבו פילוסופא - מין כדפירש בקונטרס, ורבינו שמע [מיהודי אחד שבא מארץ יון ואמר] דבלשון יון **פלוספוס הוא דוד החכמה**, ואית דגרסי פילא סבא והוא לשון לצון שחוק כדאמר באיכה רבתי דפלי ביהודאי פירוש ששחק ונתלוצץ, ע"כ. ובענין לימודי הפילוסופיא במשנת רבינו - יש לציין לדברי רבינו במגילת ספר, שמספר שביקש מאחד מן הנערים שילמד אותו כתב עכו"ם כדי שיוכל לעיין בספריהם. וכמדומה לי שגם באגרת בקורת [נדפס מחדש ביחד עם השאילת יעבץ החדש (בדפוס הרב אלימלך צוויבל)] כתב רבינו כנגד הפילוסופיא.

בניהו בכבן

***

בחכמת יעקב (גליון אב) הבאת סקירה קצרה על הפולמוס סביב פילוסופיא, ראוי לציין כמו שהשיב הרמ"א להמהרש"ל שהיא מחלוקת עתיקה, ועיין ספר שו"ע המדות חלק אמונה שפרש כשמלה הרבה דעות מב' הצדדים, וכמה נקודות מן הויכוח שייכות הרבה בזמננו. ולכאורה קשה להעלות מתוך כתבי הרמב"ם שסבר שהיה הוראת שעה כמש"כ היעב"ץ. גם צ"ע לומר שהדורות אחר הרמב"ם מיד מאנו בספר המורה, משום כל הפירושים עליו והציטוטים ממנו מורים שהספר היה בשימוש רב. וכמדומני שגם בחרם על פילוסופיה בימי הרשב"א נאמר במפורש שאינו כולל ספר המורה, ומשבח אותו.

ולענין שיטת הרשב"א עצמו, ראיתי דבר מעניין, שהיה ספר שנכתב בערך בשנת ת"כ שבא ליישב מש"כ המשמרת הבית על בדק הבית, ודיבר קשות עליו, שלא ידע שהוא מן הרשב"א, וכתב על המשמרת בהלכות טריפות שמביא מאריסטו ש"אילו היה יודע הרשב"א שיבוא ליישב דבריו מדברי אריסטו, היה לו לחרפה ובוז"!

יישר כח, *משה רוטנברג*

***

בענין נוסח ויבלעוה לגיונות

מה שהובא בגיליון (חודש אב) ב"לשון יעקב" על הלשון "לגיון", שהיא מילה שמקורה בלטינית וביוונית, יש לציין לדבר נאה שמצינו בספר "עלי תמר" על הירושלמי (סוטה פרק ז, הלכה ב), על מה שמצינו שאין מילה אחת לועזית בכל תפילת שמונה עשרה, מלבד בתפילת נחם "ויבלעוה לגיונות". וביאר, שזהו מפני שלא מצאו החכמים תרגום עברי שימצה את השם הזה בכל מהותו, שכן מפאת רשעתם של אותם לגיונות לא ניתן היה לתרגם את השם למילה אחרת שתבטא את עומק רשעתם. וכמו שבזמננו במילה "נאצי", שאין לה תרגום מדויק בשום לשון שימצה את עומק רשעתם של הנאצים. ולכן לא היתה ברירה בידי החכמים אלא להשתמש במילה הלועזית, כדי לבטא את הדבר בכל חומרתו.

יהודה ראטה

***

מה שהבאת על לשון ויבלעוה לגיונות - הלשון "ויבלעוה" מלשון בליעה ככתוב באיכה בלע ה' ולא חמל. ובארתי ע"פ היעב"ץ שהוא ע"י הלגיונות שהיו גדולים כל כך והיו נראה כבולעים מי שקם כנגדם. ולעתיד לבוא במהרה בימינו מצינו בהפטרה לפרשת עקב "ורחקו מבלעיך", וכן אומרים בסדר קבלת שבת "ורחקו כל מבלעיך". וביאר הענין ע"פ מה שכתוב בספר יוסיפון שהיה 'לגיון העשירי' (10th legion) קבוע בירושלים אפילו קודם החורבן והיו עומדים תמיד להטיל אימה על ישראל והן הנה ה"מבלעיך". ולעתיד לבוא הקב"ה ירחיק ממנו אלו הלגיונות שהם ה'מבלעיך'.

צבי בלומנקרוכן

שבות יעקב

על חורבן עיר קולוניא

בתולדות יעקב (גליון חודש אב, עמ' 4) כתבתי אודות מחבר הקינה 'שאלי שרופה באש'. תגובות בענין התייחסות קינה זו לר"מ ש"ץ על גזירות תתנ"ו, יקנו מדור לעצמן, ואי"ה יופיעו בגליון הבא. דק אעתיק דברי היעב"ץ שזכרתי שם, כי לא העתקתי לשונו:

סיון] קדשו שם שמים ק"ק קולניא. ובו ביום שרפו האויבים כל מועדי א-ל בארץ אשכנז כמו שכתב רבינו מאיר שליח ציבור בקינה שיסד על שריפת התורה היום.

(שער המזרח אורח ב אות מא; הגהות מכת"י - הגהות שהדפיס רב משה ביק ובהוצאת אשכול וזכ"א.)

הרב י.י. שכטר שליט"א העיר שיתכן שהיעב"ץ מדבר על קינה אחרת שיסד ר"מ ש"ץ ואינו מדבר על הקינה שאלי שרופה באש [ורק בדפוס אשכול הוסיפו במוסגר 'שאלי שרופה באש'].

בהוצאת סידור יעב"ץ (זכרון אהרן) ציינו מקורו של רבינו מספר דברי הימים להרופא ר' יוסף [בן יהושע] הכהן, נדפס באמשטרדם שנת תצ"ג (דף ד, ב), אשר רבינו רגיל לציין מדבריו. וז"ל, ותבוא השמועה הנמהרה אל ק"ק אשר בקולוניא ביום החמישי לחודש סיון, וינועו היהודים אחד הנה ואחד הנה ויתחבאו בבית כמריהם. ויהי בבקר והנה קולות ורעדה חיל כיולדה.

המשך בעמוד 3

ברכת יעקב

דבר בעתו מה טוב בענינא דיומא, היום א' אלול נולד החכם צבי לפני שס"ט שנה. בספר ה'בחור' (להמדקדק ר' אליהו בחור) שהיה ברשותו של הרב יעקב [בן אפרים] זקנו של היעב"ץ היה כתוב בהאי לישנא: יום ו' בבוקר שני דראש חודש אלול תח"י לפ"ק [-1658 למספרם] לפרט ולסדר צ'דק צ'דק תרדף למען תחי' [-שופטים] נולד בני צ'דיק ב'אמונתו 'חיה הנקרא בשמו צבי לאורך ימים טובים. השם יזכני לגדלו לתורה ולחופה ולמעט ולעבודת הבורא יתברך שמו ויתעלה זכרו לעד" (נדפס בדף השער בסוף הסידור מהדורת זכרון אהרן).

אמירת ברכת התורה פעם שנית אחר סליחות

בשנים קדמוניות היה המנהג שהש"ץ מברך ברכת התורה בכל יום בכדי להוציא את הרבים ידי חובתם (ראה ברמ"א או"ח סימן ו סעיף ב). א"כ השאלה היתה מה יעשו בימי הסליחות, כי לכתחילה יש לברך ברכת התורה קודם אמירת סליחות שאומרים הרבה פסוקים. והנה ברמ"א (שם, ובסימן מו סעיף ט) כתב שיכולים להמתין עם ברכת התורה עד אחר סליחות וכן היה המנהג בזמנו. אבל הלבוש (סימן תקפא סעיף א) כתב שיותר טוב לברך קודם סליחות ולדלגה אחר כך, וכן דעת רוב האחרונים (מג"א, פרמ"ג, משנה ברורה).

הט"ז (סימן ו ס"ק ה; סימן תקפא ס"ק ב) סובר שיוכל הש"ץ לסדר הברכות עוד פעם אף שכבר אמרם לפני הסליחות, כי כך תקנו שהש"ץ מוציא את האינו בקי ודומה לחזרת הש"ץ. ובשו"ת חכם צבי (סימן כב) הסכים עם הט"ז, אלא כתב 'עצה טובה', שיכוין שלא לפטור בראשונה רק מה שאומר וקורא עם הסליחות, ואחר כך יפנה ויעשה צרכיו באופן שנמצא שיש כאן היסח הדעת.

רבינו כתב בסידורו וגם במו"ק (סימן תקפא), שכיון שהסכים אביו זצ"ל עם הט"ז בודאי יש בזה כדי סמיכה על דעת אביו והט"ז. אבל כיון שאביו צמצם את דברי הט"ז ממילא אין להקל יותר מאביו. והוא כי הט"ז סובר כן אפילו לשאר ברכות השחר, ואילו החכם צבי סובר כן רק לענין ברכת התורה. ועוד, שהחכם צבי סובר שיש לו לכוון בברכת התורה לפטור את הלימוד רק עד אחר סליחות. ועוד, שהחכם צבי צירף הסברא של היסח הדעת כשעושה צרכיו בין סליחות לשחרית.

ומדברי החכם צבי נלמד שאפשר לצמצם ברכה ולהתנות שהברכה מועילה רק עד זמן מסוים. אבל בדבר זה נחלקו הפרי חדש והתבואות שור (יו"ד סימן יט ס"ק יז). ודעת המג"א (סימן תרלט ס"ק יט) כהתבואות שור שאי אפשר להתנות. וראה בשערי תשובה (סימן מז ס"ק יב) לגבי ברכת התורה. ועכ"פ מבואר דעת החכם צבי שאפשר לעשות כן.

תמונת המפורסמת של החכם צבי

ברכה על הטלית לסליחות

עוד נחלקו הלבוש והט"ז לענין עטיפת השליח ציבור בטלית בעוד לילה, האם מחוייב בברכה. לפי הלבוש אין לחוש כלל, אבל לפי הט"ז יש להתעטף בטלית שאולה כדי לצאת מידי ספק, וכן הביא המשנה ברורה. ורבינו הכריע שאם אפשר ודאי יעשה כהט"ז, אבל מעיקר הדין יכול להתעטף גם בטלית שלו ואין כאן בית מיחוש. ובמור וקציעה ביאר דבריו דלא גרע מטלית קטן שאין אנו מברכים עליה עד שמתעטפים בטלית גדול ואין זה בכלל מכניס עצמו בספק ברכה. ויש להעיר שדברי רבינו רק היכא שאומר סליחות באשמורת כמו שהיה נהוג בזמנו, אבל כאשר הולכים לישון אחר סליחות [כגון האומרים בחצות הלילה] אזי מכניס עצמו לספק ברכה, ועדיף לעשות כהט"ז בטלית שאולה.

(ע"פ סידורו שער הצאן, מוד זקציעה סימן תקפא

חזקת יעקב

בענין חזקה לבעל תפילה או לבעל תוקע בפעם אחת

בתחילת הלכות ראש השנה כתב המג"א (סימן תקפא ס"ק ו) וז"ל, נהגו שמי שמתחיל להתפלל או לתקוע אין ליתן המצוה לאחר כמו שכתוב סוף סימן קנג, ועיין בזוהר, עכ"ל. משמעות המג"א דאפילו בפעם אחת הוי חזקה, אבל הפרמ"ג (א"א שם) כתב ש'אפשר' שצריך שלש פעמים כמו בכל החזקות. רבינו בסידורו שערי שמים (עין זוכר, ניצוץ ז, אות יח-יט) כתב כהמג"א אלא הוסיף כמה פרטים. וז"ל, ומי שהחזיק על פי הצבור בתקיעות שופר אפילו פעם אחת, אין מעבירין אותו ממנו אפילו אם יש שם אחר בקי יותר ממנו, כל זמן שלא הורע כח בקיאותו וכשרותו. והוא שלא התנו עמו על זמן, עכ"ל.

וכמה הילכתא גבירתא משמע מדברי רבינו בענין זה "בין לקולא ובין לחומרא" בחזקה זו: א) אפילו בפעם אחת הוי חזקה ואי"צ ג' פעמים. ב) אין להעבירו אפילו אם יש אחר בקי יותר, כל זמן שהוא מתפלל או תוקע בטוב. ג) החזקה צריכה להיות ע"פ הציבור ואילו מי שהתפלל מעצמו אינו חזקה. ד) הציבור יכולים להתנות עמו שאין כאן חזקה.

בשנת תקכ"ה, כשלשים שנה אחר הדפסת הסידור, נשאל רבינו מאת התלמיד ר' דוד בן ר' מיכל ברעסלויא מהילדסהיים "איה מקום מקורו הנובע דין זה ממנו" כלומר מנ"ל שאפשר לעשות חזקה בפעם אחת. ונדפס בשאילת יעבץ חלק ב סימן סח שאלה (ג). [השואל קורא הסידור 'חלק ב מעמודי שמים', אבל באמת רבינו נתן לו שם אחר 'שערי שמים', ראה לקמן בעמ' 4 מש"כ אודות השתלשלות חלק שני מהסידור].

על זה השיב רבינו בשאילת יעבץ שם (סימן סט) לפרש את מקורו, שמה שכתב בפעם אחת הוא כי מסתימת הפוסקים שהביאו דין זה משמע אפילו בפעם אחת סגי, והמוציא מזה עליו הראיה. וגם יש לו כמה מקורות בש"ס שיש טעם בזה: א) משום דרכי שלום - כמו שמצינו בעירוב שמערבין בבית ישן שכיון שזכה זה במצוה פעם אחת אתי לאנצויי אם יקחו ממנו. וכיוצא בזה מצינו ביומא (יב, ב) ענין איבה בעבודת יוה"כ לגבי כהן שעבר. ב) משום חשד - שיאמרו עליו אנשים שמצאו בו איזה דופי. ג) משום דמעלין בקודש ואין מורידין וכיון שעלה לא ירד הוא אפילו בפעם אחת. וסיים רבינו שהוא דין אחד הוא לכל המינויים [שאינן עשוין על תנאי לזמן], שאין מורידין בלי טענה ואמתלא גדולה.

אחר כך כתב רבינו שסמך עצמו על דברי המג"א בסוף סימן קנ"ג, שהביא מקור הדבר משו"ת ראנ"ח (חלק ב סימן ע) ונקראים גם בשם שו"ת מים עמוקים. וכתב רבינו שהתשובות של ראנ"ח אינם תחת ידו אבל סומך בזה על המג"א.

דברי רבינו הובאו בספרים רבים, ראה שערי תשובה (סימן תקפא ס"ק ז). וגם במשנה ברורה (שם ס"ק יא) כתב שכן נוהגים אפילו בפעם אחת.

אמנם צ"ע כי בשו"ע בסוף סימן נ"ג משמע דלא מהני בפעם אחת, ששם איתא אדם שהיה "רגיל". אבל נראה שמבואר בדברי רבינו בשאילת יעבץ הישוב לזה, כי יש לחלק בין היכא שהאדם עשה כן מעצמו להיכא שהציבור מינו אותו על שם כך. וזה מה שדקדק רבינו בדבריו שאם התפלל או תקע אפילו פעם אחת על ידי מינוי הקהל [אלא א"כ התנו עמו] אז הוי חזקה כבר. משא"כ מי שרגיל לעשות איזה דבר שעשה מעצמו במקום שאין איש, אז צריך ג' פעמים, כשאר חזקות שעד ג' פעמים אינו מוחזק.

(ע"פ סידורו שער הפינה לראש השנה, שאילת יעבץ)

המשך מעמוד 2

ויקומו האויבים וישברו הבתים ויבוזו ביזה רבה ולא היה מידם מציל. ויהרסו העם אל בית התפילה ויציאו את ספרי התורה ויתעללו בהם. ויתנום למרמס חוצות ביום חג ה', ביום אשר נתנה תורה והרעישה ארץ ועמודיה יתפלצון קרעוה זדים, שרפוה חללוה עושי רשעה. העל אלה לא יפקוד ה' צבאות שופט צדק, עכ"ל.

גם הרשב"ש יחס חורבן קולוניא לחג השבועות שכתב: ויהי ביום השלישי בהיות הבוקר ויהי קולות ויקומו עליהם האויבים וישברו הבתים וישללו שלל ויבוזו בז, ויהרסו את בית הכנסת ויוציאו משם ספרי תורות ויתעוללו בהם ויתנום למרמס חוצות, ביום נתינתה אשר הרעישה ארץ ועמודיה יתפלצון, ועתה קרעוה ושרפוה ודרסוה זדים עושי רשעה ובאו בה פריצים וחיללוה, עכ"ל.

תולדות יעקב

Siddur Ya'avetz: Under Pressure from the Moneychangers

Siddur Part I Rav Yaakov Emden began working on his siddur, *Amudei Shomayim*, which covers the weekday and Shabbos sections of *tefillah*, in the beginning of Kislev 5505 (1744). He completed it just over two years later, on the first day of Chanukah of 5507 (1746) and printed it immediately. Besides its commentary on the siddur, this 800-page volume covers many areas of *halachah*, *mussar*, *hashkafah*, and *minhagim*.

Rav Emden then began his next project, the second volume of the siddur, titled *Sha'arei Shomayim*, covering the *Yomim Tovim*. Rav Y. Y. Schacter points out a striking difference between the two volumes. In the first volume, Rav Emden avoids systematically listing *halachos*, as that was not his purpose. In the second, however, he systematically records the many relevant *halachos* of the Yomim Tovim: *eruv tavshilin, seder night, tisha bav, shofar, sukkah, lulav, megillah,* and much more.

While the siddur was the first of its kind, it faced opposition from a very unexpected quarter. In the *Beis Nesivos* section (p. 269a) dedicated to business ethics, Rav Emden quotes Chazal (based on *Kiddushin* 82a) that a person should teach his child a clean and respectable profession or trade and avoid occupations that are unbecoming, such as donkey drivers, sailors, shepherds, tanners, and storekeepers. These professions were either considered lowly or involved theft or other negative behavior. Rav Emden added one line in parenthesis that, unfortunately, would not go unnoticed: "And in these generations, one should add moneychangers ("*hashulchani*") as well".

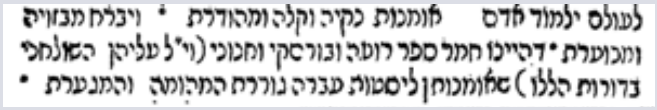

The controversial line in the siddur

Not surprisingly, Rav Emden was taken to task by the moneychangers in *beis din*. The case lingered in the *beis din* of the Rav of Altona, Rav Yechezkel Katzenellenbogen, who had written a *haskamah* to the siddur. In *Megillas Sefer* (ch. 26), Rav Emden discusses the printing of the siddur and elaborates on the moneychangers' accusations against him. He recalls the moneychangers of Frankfurt had nearly destroyed the Jewish community there, as well as similar situations in other cities. It is well known that certain moneychangers had a reputation for taking advantage of their customers. The matter was not resolved until 5509 (1749), the year Rav Katzenellenbogen was *niftar*.

Siddur Part II With the siddur under scrutiny, Rav Emden decided to complete the second volume of the siddur as quickly as possible. He reasoned that even if the *beis din* ruled against him, the ruling would only prevent him from continuing to print. He therefore rushed to print the second volume before a verdict could be issued.

This thinner volume, only 320 pages, was consequently written very quickly and contains many incomplete statements. Rav Emden did add some corrections and glosses at the back of the siddur, titled *Alumei Hashe'arim* but only two centuries later, in 1966, did Rav Moshe Bick (a descendent of Rav Emden), discover a tremendous number of additions and edits to the siddur in the Oxford Library. Rav Bick meticulously copied them and included them in a separate section at the back of the siddur. They have since been incorporated into the siddur in the *Eshkol* and *Zichron Aharon* edition. (In the *Eshkol* edition, they appear in a different font, while in the *Zichron Aharon* edition, they are printed in the same font as the rest of siddur.)

Rav Emden acknowledges in *She'eilas Ya'avetz* (ibid.) that the siddur in general, and certainly the second volume, can sometimes be difficult to follow for a different reason. He responds to a questioner:

"You would not believe how quickly the siddur was published. The material to be copied was vast with so many minhagim, halachos, yedios, Kabbalah, dikdukim in pesukim and material gathered from various seforim. So as not to make the siddur too large, I chose to limit the wording and rely on the scholar to look up the source. At times, in a few words I wrote what should have been many lines or even pages."

Abbreviations It seems that even within the second volume, there is a noticeable change. The earlier sections, Rosh Chodesh, Pesach, and Tishah B'Av, are more elaborate with fewer *roshei teivos*. Only toward the latter part of the siddur, in the sections of Succos, Chanukah, and Purim, is there a clear sense of urgency with the extraordinary amount of *roshei teivos*. An example from *Hilchos Chanukah* where eight consecutive words are abbreviated: חצר **שי"ל ב"פ מב"ר צ"ל** בשתיהן. This stands for: חצר **שיש לו ב' פתחים מב' רוחות צריך להדליק** בשתיהן. Unfortunately, of the many *roshei teivos* some have been misinterpreted.

Hashmatos (ommissions) As stated earlier, Rav Emden began the second volume immediately after Chanukah of 5507. He says that the debacle with the moneychangers occurred during the week before Tishah B'av, when most of the second volume had already been completed. Only the final sections had to be completed during the six weeks between Tishah B'av and 25 Elul, under pressure from the moneychangers. This resulted in some *hashmatos* as well.

One example illustrates this. Rav Emden brings the *minhag* of the Shelah to recite the *nasi* each day of Nissan. He writes that this would appear in the Chanukah section, *Sha'ar Nikanor,* since the corresponding *krias haTorah* is read on Chanukah. Yet, the *krias haTorah* is missing from the Chanukah section. By the time Rav Emden reached that portion of the siddur, the pressure to finish had become so great that he omitted it altogether.

Postscript: In *She'eilas Ya'avetz* (2:67) Rav Emden explained that he did not mean that moneychanging was intrinsically bad. Rather, given the challenges it involved at the time, he felt it was not a worthwhile profession to pursue. He points to many *gedolei Yisrael* who were storeowners despite the Mishnah's discouragement of the profession. This was because storekeeping was not inherently wrong, and these individuals were able to remain honest and avoid dishonest conduct. He later wrote a *kuntres* titled *Zichron B'sefer*, devoded to his battle with the moneychangers (whom he refers to as the "*chalfonim*", see introduction to *Mor Uktzeiah* and *Megillas Sefer* (.ibid)). He ultimately decided not to publish it, so as not to revive a *machlokes* that had already been forgotten, as most of his opponents had made peace with him.

הגליון נתנדב בעין יפה על ידי ר' זאב מאראקאוויטש נ"י: לע"נ זקנתו האשה הינדל מירל בת ר' מנחם יוסף – נפטרה א' אלול תשע"ג